

*Кривенко Юлія Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Найважливішим механізмом відновлення належного цивільного обороту є такий захід захисту цивільних прав як цивільно-правова відповідальність. Слід звернути увагу на те, що, цивільно-правова відповідальність це не лише цивілістичний інструмент, а й самостійні спеціальні правовідносини, підставою яких є певні юридичні факти. Цивільно-правова відповідальність – зворотний бік будь-яких правовідносин. Заходи юридичної відповідальності супроводжують усі без винятку інститути цивільного права.

Нормальний розвиток цивільного обороту, правильна реалізація соціальної та інструментальної цінності інституту цивільно-правової відповідальності, можливі лише за умови вірного, обґрунтованого та ефективного правового регулювання, теоретично опрацьованого, практично підтверженого.

Водночас, на нашу думку, вдосконаленню законодавства перешкоджають уявлення про склад цивільного правопорушення, що склалися в теорії, поєднання в теорії «загальних правил» і «виключень», доктринальна узгодженість і визначеність відповідних правових норм.

Підставою перспективної цивільно-правової відповідальності є норми Цивільного кодексу, цивільно-правових актів, договорів, звичаїв ділового обороту, підстави виникнення зобов'язань. У цьому суб'єкт цивільних правовідносин підпорядковує свої дії чи бездіяльності вимогам, адресовані йому законом чи договором. Якщо він порушує ці вимоги, не виконує обов'язки, тоді настає ретроспективна відповідальність, підставою якої є норма закону чи договору, а також факт правопорушення.

У науці цивільного права досі не склалося єдиної загальноприйнятої концепції поняття цивільного правопорушення. Більшість цивілістів, не дають визначення правопорушення, відразу переходять до визначення його складу.

Особливістю цивільного законодавства можна вважати те, що

воно містить велику кількість норм, які надають учасникам цивільного обороту можливість врегулювати свої взаємовідносини іншим чином, ніж зазначено у законі, наприклад, передбачити у договорі інші права та обов'язки на відміну від передбачених законом. В цьому випадку юридичний обов'язок тієї чи іншої сторони виникає не безпосередньо з розпорядження закону, а з договору. Враховуючи, що в сучасних умовах ініціатива як перший крок, спонукання до будь-якої справи має суттєву значущість, диспозитивні норми цивільного законодавства набувають широкого значення, тому що більшою мірою забезпечують розгортання власної ініціативи суб'єктів цивільних правовідносин, ніж імперативні норми, що містять прямі заборони. Сьогодні, на наш погляд, актуальніше говорити не про заборону правом як ознаку протиправності, а про порушення суб'єктом добровільно взятого на себе договірної зобов'язання.

Протиправність цивільного правопорушення має свої особливості та неоднозначно трактується у юридичній науці. Найбільш поширеним є визначення протиправності як поведінки, яка не відповідає, суперечить нормам права, порушує їх.

Є. О. Харитонов зазначає, що визначення наслідків порушення або невиконання зобов'язань значною мірою залишені Цивільним кодексом на розсуд сторін при укладенні договору. Порушення визначається як невиконання або неналежне виконання зобов'язання. [1]

Під складом цивільного правопорушення одні автори розуміють сукупність певних ознак правопорушення, що характеризують його як достатню підставу відповідальності, інші – сукупність загальних типових умов, наявність яких необхідно для покладання відповідальності на порушника цивільних прав і обов'язків і які у різних поєднаннях зустрічаються при будь-якому цивільному правопорушенні. Обидві визначення, досить схожі за змістом, мають право на існування і можуть застосовуватися залежно від обраного аспекту дослідження.

Що стосується набору умов (елементів складу цивільного правопорушення), то він є традиційним і містить: протиправні дії (бездіяльність), шкоду, причинний зв'язок між протиправною дією (бездіяльністю) і шкідливими наслідками, що настали, та вину правопорушника [2].

Отже, особливістю цивільно-правової відповідальності є можливість її настання як за наявності всіх перелічених умов (елементів складу цивільного правопорушення), і за відсутності одного чи більше елементів. У тих випадках, коли необхідне встановлення всіх умов (обов'язкових умов), ми маємо справу з класичною моделлю складу цивільного правопорушення. Коли ж відповідальність може наступити за відсутності однієї чи більше умов (факультативні умови) слід говорити про усічену модель складу цивільного правопорушення.

Водночас необхідно мати на увазі, що у цивільному праві наявність складу правопорушення потрібна для притягнення до майнової відповідальності за загальним правилом, з якого закон встановлює деякі винятки.

Література:

1. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Приватне право як концепт. Том III Концепт приватного права і рекодифікації цивільного законодавства в Україні: рефлексії фронтиту: монографія. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova. Одеса: Фенікс, 2019. С. 182
2. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР) 2003 № 40–44. ст. 356.